

Műhely

Egy nevelőotthon átalakulása

Előjáróban néhány kérdés, illetve dilemma: Kikerülhetnek-e a nevelőotthonból a gyerekek, ill. megakadályozható-e bekerülésük? Lesznek-e ezt segítő törvények, és a megvalósításhoz megfelelő szakemberek és elegendő pénz? Vagy szegények maradunk, és a hatékonyabb, és így hosszabb távon gazdaságosabb ellátó rendszer kialakítására nem lesz pénz, mert azt elviszi a jelenlegi drágán, kis hatáskörrel működő intézményrendszer?

Betörhet-e a szociális munka szemlélete a nevelőotthonok pedagógizáló légkörébe? Lebonthatja-e önmagát egy nagy nevelőotthon, annak ellenére, hogy az intézet több dolgozója is ellenérdekeltnek gondolja magát? Érdemes-e ezt elkezdni törvények és megfelelő szakmai és anyagi támogatás nélkül, vagy jobb megvárni a törvényi szabályozást, a fenntartók direktíváit? .

Mi 1990-ben úgy láttuk – a gyerekek érdekeit előtérbe helyezve –, hogy már így is nagy késésben vagyunk, nem halogathatjuk az átalakítást/lebontást még akkor sem, ha ezt önerőből kell is elkezdenünk.

A szolnoki Gyermekvárost 1981-ben adták át 320, 3-18 éves korú gyermek elhelyezésére. Bár az intézet széles korhatárú volt, mégsem biztosított stabil közösségeket és igazi koedukációt, mert a nagy létszámú csoportokat nemenként és iskolai osztályfokokként homogénre szervezték. Mindez magával vonta a gyerekek időről-időre történő intézményen belüli mozgását. Az egyetlen monumentális épületben kialakított intézmény minden olyan kiszolgáló létesítménnyel rendelkezett, amely biztosította, hogy a gyerekek a kerítésen belül maradván minden szükséges ellátást megkapjanak. A tökéletes szegregációt a belső óvoda és általános iskola tervezett beindítása jelentette volna, de ez utóbbi csak részlegesen valósult meg.

Mindezek a növendékek szocializációját/reszocializációját kevéssé szolgálták, így 1990-re megérett a helyzet egy belülről induló átalakítás megkezdésére.

Az 1990-ben kezdődött innováció négy alapelvre épült:

1. Individuumra orientált stabil kisközösségekbeni nevelés

Ebből adódott a csoportlétszámok csökkentése. A gyerekek mozgásának megszüntetésével a csoportok életkorilag heterogenizálódtak, majd – elsősorban a testvérek egy csoportba kerülésével – koedukálódtak. Biztosítanunk kellett az individuális nevelés tárgyi és személyi feltételeit is: az egyéni, intim életterek létrehozását, a bizalmas, stabil kapcsolatokat biztosító esetfelelősi rendszert.

2. Open door – Nyitott ajtó

Kétirányú nyitottságot fejez ki: egyrészt lehetővé tesszük és ösztönözzük, hogy a gyermekvárosba bejusson a környező lakótelep és város, mint környezet, másrészt viszont a növendékeknek is lehetőséget, ösztönzést adunk arra, hogy minél több szálon kapcsolódjanak

a kapun kívüli világhoz. Ennek szellemében liberalizáltuk a családokkal való kapcsolattartást is.

3. Családias jellegű nevelési környezet

Az innováció első lépéseként a nevelők és a neveltek lelkes közreműködésével átalakítottuk a csoportok lakóterét az átlagos lakáshoz hasonlatosra. Így a csoportok rendelkeznek a családokban előforduló fontosabb hétköznapi és ünnepi tevékenységek végzésére alkalmas helyiségekkel és felszereléssel, így sok tevékenységet fokozatosan átvettek a kisegítő személyzettől (mosás, főzés, vásárlás, takarítás stb.). Mindezek magukkal vonták a csoportok specializálódását és önállósodását mind szakmai programjuk, mind gazdálkodásuk terén. A csoportok havi állandó összeg fölött rendelkeznek a növendékek száma és kora szerint, melyet szabadon használnak fel. Az önálló gazdálkodás fokozatosan kiterjed a személyzet bérére is, mindez megkönnyíti a kiköltözés utáni önálló üzemelést is.

4. Adekvát képzés

Azt jelenti, hogy minden gyerek adottságainak és képességeinek megfelelő intézményben tanulhasson, s ehhez az önálló tanulás, illetve a szükséges segítség lehetőségét megkaphassa. Legtöbb neveltünk túlkoros, és különféle tanulási nehézséggel, elmaradással küzd, így az általános iskola befejezése is kudarcba fullad sok esetben.

Ez az ok is motiválta a város kisegítő iskolájában működő 3 osztályos speciális szakiskolával történő fúziót, valamint azt, hogy a reményeink szerint lassan kiköltöző nevelőotthon helyét egy, az építészeti adottságoknak jobban megfelelő és szükséges funkció veheti át. A szakiskola ma már 250 különböző hendi keppel rendelkező fiatal szakképzését vállalja föl, 8 féle szakmában, különböző képzési stratégiák szerint:

- akiket lehet, 1-2 éves felzárkóztatás, készségfejlesztés után visszacsatol a szakmunkásképzésbe
- a többieknek ágazati szakmunkási vagy betanított munkási képesítést biztosít.

Szeretnénk, ha a 16 év feletti, dolgozók általános iskolájába járó fiatalok párhuzamosan vehetnének részt a szakmai képzésben/előképzésben.

1991-től kezdődött az innováció következő szakasza, a kiköltözést program. Ennek keretében meglévő, illetve újonnan alakított csoportok költöztek ki az intézetből a város különböző részére lakásokba vagy családi házakba. Anyagi lehetőségeinket és pedagógiai megfontolásainkat sikerült olyanképp egyeztetnünk, hogy nem igényeltünk minden esetben azonnal beköltözhető lakást, hanem olyan házakat választottunk, melyeket fel kellett újítanunk, át kellett alakítanunk a beköltöző fiatalok igényeinek, szükségleteinek megfelelően. A takarékosági szempontokon kívül figyelembe vettük azt is, hogy a beköltözők annál inkább involválódtak a változásokba, minél inkább részt vesznek annak előkészítésében, saját erejükkel. Ezért több esetben az elvégzendő munkák jelentős részét úgy szerveztük, hogy azokat többnyire a növendékek maguk végezhessék. A kiköltözött csoportok specializáltak, van, akiknél a fő motívum a súlyosabb hospitalizáció megelőzése volt, másoknál a rehabilitáció vagy a reszocializáció.

Csak részben voltak sikeresek azon kísérleteink, amelyekben 18 éven felüli fiatalokat helyeztünk el (6-8 fő) egy-egy családi házban, hogy utógondozói segítséggel kezdhesék meg részben önálló életüket. Tapasztalhattuk, hogy ebben az életkorban már nem szerencsés ilyen számban intézetből kikerült fiatalokat együtt tartani. Így most azon fiataloknak, akiknek nincs

külső támaszuk, de önálló életvezetésre már valamelyest képesek, a volt csoportjuk bérel albérletet és biztosít fokozatos leválást.

Kialakítottunk továbbá egy nevelőcsaládot, ahol egy nevelő házaspár lakásába költözött – saját gyerekein kívül – hat állami gondoskodásban lévő testvér. A nevelők hivatásos nevelőszülői státuszba kerültek, de szakmailag és financiálisan az intézmény keretei közt maradtak.

A további átalakítást két fő irányba tervezzük. Egyrészt a csoportotthonok, lakóközösségek körének bővítését szeretnénk, másrészt a nevelőcsaládok számának emelését kiképzett, hivatásos nevelőszülői státuszban. Szerencsés volna, ha a gyerekek számára többfajta környezetet is fel tudnánk kínálni, városit és falusit egyaránt, és tekintetbe tudnánk venni, hogy az eredeti családjuktól ne kerüljenek túlságosan távol.

Az átalakítási programhoz ugyanis szervesen kapcsolódik az a cél, hogy lehetőség szerint minimalizáljuk az állami gondoskodásban töltendő időt. Ehhez az eredeti családokkal való kapcsolat folytonosságát kell biztosítanunk, és lehetőség szerint hozzá kell járulnunk a családgondozáshoz is. Ennek érdekében néhány területi gondozó központot kell létesítenünk. A-mennyiben a megyében működő többi nevelőotthon is kapcsolódik a programhoz, a megye körzetekre osztható a területi gondozás és az adott területről állami gondoskodásba kerülők ellátását illetően. E decentrumok biztosíthatják azt, hogy a területi preventív munkába is bekapcsolódjunk, bizonyos szolgáltatásokat nyújtsunk.

Az átalakítás során igen körültekintően kell eljárunk mind a gyerekek, mind a felnőttek oldalát nézve. A gyerekeket rendszeresen fel kell mérni, hogy a lehetőségek közül mely elhelyezési forma a legkedvezőbb számukra:

- ha egyelőre marad a nevelőotthoni csoportjában
- ha családba került (ezt tartanánk optimálisnak): visszahelyezhető-e a saját családjába (rehabilitáció), vagy nevelőcsaládba (hagyományos v. hivatásos nevelőszülőhöz)
- kiköltözés valamelyik speciális célra szervezett csoportotthonba
- más intézetbe való áthelyezés,
- részlegesen vagy teljesen önálló élet megkezdése meghatározott segítséggel, felügyelettel.

A személyzet oldaláról nézve a családi nevelési modell a csoportotthonok működése, az eredeti, vagy nevelőcsaládba való elhelyezés lehetőségének megnyitása új munkaköröket biztosít, de újfajta ismereteket és készségeket követel. A pedagógizáló felfogásból kilépve a szociál-ökológiai szemlélet felé kell leginkább elmozdulniuk.

E felfogás lényegét van der Ploeg (idézi Domszky András; Gyermek- és Ifjúságvédelem 1987/3.) a következőképp fogalmazza meg:

„Ebben a felfogásban a gyermek mindenekelőtt egy környezeti rendszer része. Egyúttal környezeti hatásként nemcsak azt veszik figyelembe, amit egy objektív szemlélő észrevesz, hanem elsősorban azt értékelik környezetként, amit a gyermek annak fog fel. Az intézmények szempontjából ez azt jelenti, hogy egy jól funkcionáló környezetrendszerre törekszünk, melyben a problematikus gyermek is pozitívan fejlődhet. A gyermek ezen környezeti rendszeréhez tartozik magától értetődően nemcsak az időleges tartózkodási helyként szolgáló nevelőotthon, hanem a család is.”

Hozzátevé, hogy a nevelők egy része semmiféle pedagógiai, pszichológiai vagy szociológiai ismerettel sem rendelkezik, minthogy a gyermekfelügyelői besoroláshoz nem kapcsolódik képesítési követelmény. Mindezen hiányosságok pótlására háromféle továbbképzést szerveztünk:

- új dolgozóknak minden évben indítunk egy belső tanfolyamot a mentálhigiénés team segítségével
- érettségizett gyermekfelügyelőknek kétéves szociális asszisztensképzést szerveztünk
- pedagógus végzettségűeknek másoddiploma megszerzésének lehetőségét biztosítottuk szociálpedagógusi, ill. mentálhigiénikusi területen.

Jelenleg nevelőszülői kiképző program indításán dolgozunk a GYIVI-vel karöltve, hiszen elsősorban a képzett hivatásos nevelőszülők számát szeretnénk növelni a jövőben.

Az innováció eddigi folyamatában jelentős tapasztalatokat szereztünk az alternatív ellátási formák tekintetében. Feltártuk az ezekkel kapcsolatos szervezési és technikai nehézségeket, pedagógiai buktatókat. Tapasztalataink mindazonáltal igazolták feltevésünket, miszerint ezen alternatívák mind pedagógiailag a szocializáció tekintetében, mind gazdaságilag hatékonyabbak a hagyományos bentlakásos intézeti ellátásnál. Így vált lehetővé egy olyan működési modell vázlatának a kidolgozása, mely az egész Gyermekotthont magába foglalóan az alternatív ellátásokra épül.

(Elhangzott az 1993. augusztusban Debrecenben tartott „Szegénység az Európa-házban” konferencián. Köszönet illeti Jan Beagley-t, Csernák Pétert és Diósi Györgyöt a dolgozat összeállításában nyújtott segítségükért.)

Szügyi Csongor